

INTONÁCIÓS KÉSZSÉGEK MÉRÉSE

PETŐ ZSIGMOND

(Közlésre érkezett: 1976. december 1.)

Ma már nem kell bizonyítani az intonáció szerepét a közlés és a kölcsönös megértés folyamatában. A nyelvoktatásunk rendszerében azonban még mindig nincs kellően biztosítva (főiskolán is kevés óraszámban tanítjuk) a fontosságát megillető hely. Általános és középiskolában az intonáció tanításakor az imitációt fokozatosan a tudatosságnak kell felváltania.

A főiskola nyelvi laboratóriumában végzett mérés arra keres választ, hogy milyen szinten áll a középiskolából érkező I. éves hallgatók intonációs készsége.

Tudomásom szerint eddig még nem történt kísérlet arra, hogy egy egész évfolyam ilyen jellegű készségeit mérjék. A felmérésben az 1976/77-es tanév elsőéves orosz szakos hallgatói vettek részt.

Az orosz nyelv hanglejtésének következő mondatfonetikai eszközeit mértük, illetve tanulmányoztuk:

1. a logikai, szintagmatikus és a mondathangsúly helyét,
2. a hangmagasság, a dallamvonal változását és alakulását,
3. a hangerőt,
4. az időtartamot,
5. a szünetek helyét,
6. a beszédsebességet és beszédritmust.

Abból az általános mérésmetodikai elvből indultunk ki, hogy „amikor eredményvizsgálatról, eredménymérésről beszélünk, akkor csakis a materiálisan megjelenő tanulói teljesítmény, . . . csakis a tanulói tevékenység külső megjelenési formája mérhető, de ezek közül is csak azok, amelyeket valamilyen módon (filmfelvevő géppel, hangrögzítővel, írásbeliséggel, a produktum által) rögzíteni tudunk”¹. A szakirodalom ezt a teljesítményt rögzített teljesítménynek nevezi.

Esetünkben a teljesítmény rögzítése szóban (magnetofonszalag) és írásban (stencilezett anyag) történt.

A felmérést három szakaszban végeztük. Óra elején a hallgatók megkapták a szóbeli és írásbeli feladatok szövegét, melyet többször elolvashattak és értelmezhettek. A sorrend az volt, hogy minden esetben a felvétel elkészülte után fogtak az írásbeli feladathoz. Minden írásban megoldott feladat szövegét fülhallgatón keresztül háromszor hallgatták meg a résztvevők. Így lehetőségük volt arra, hogy az esetleges hibákat korrigálhassák. A szóbeli feladat elvégzése azért előzte meg az írásbelit, hogy az orosz anyanyelvi bemondók intonálása ne befolyásolhassa a hallgatók teljesítményét.

A mérést M. M. Павлова és Г. Н. Чумакова Учимся говорить по-русски c. könyv gyakorlatai alapján végeztük². Ezt az anyagot több szempontból is alkalmasnak találtam a szükséges mérés elvégzéséhez. A gyakorlatok többségénél (I. sz. melléklet) jelezve vannak a hangsúlytípusok, a különböző hangsúlyok és a szünetek. A mérés során ez a kontrollanyag szerepét töltötte be.

A szóbeli felmérés anyagát és a jelzett kontrollanyagot a mérés objektivitásának biztosítása érdekében a MTA Nyelvtudományi Intézete fonetikai laboratóriumában elektroakusztikai gépek segítségével rövidesen feldolgozom. Mivel ez még nem történt meg, ezért dolgozatomban főleg az írásbeli felmérés adatait ismertetem, kiegészítve a szóbeli anyag néhány feladatának hallás útján történő elemzésével. Az értékelés során minden helyes megoldásra 1–1 pontot adtam.

Az írásbeli feladatok döntő többségét magnetofonszalagra is felvettem azzal a szándékkal, hogy a két teljesítmény adatait összehasonlíthassam. Tapasztalatunk szerint a beszéd hallás útján történő írásbeli elemzése egyszerűbb és könnyebb, mint a szöveg beszédbeli reprodukálása, helyes intonálása, mely jóval komplexebb készségek együttes meglétét feltételezi. Mint látni fogjuk, az adatok bizonyították feltevésünk helyességét.

Az írásbeli (stencilezett) anyag segítségével a következő készségeket mértük:

1. a logikai hangsúly változásának felismerését, (I. dolgozat 8., 9. gyakorlatai)
2. a szintagmatikus hangsúly helyét, pl.

I
//Построен металлургический завод',

- I I
машиностроительный', развита лесная промышленность'/
3. a mondathangsúly helyét, pl.

I
//На Енисее будут строить целый каскад гидроэлектростанций.//

I
//А путь был тяжелый.//

I
//Здесь развиты многие отрасли промышленности.//

4. A szünetek pontos helyének érzékelését:

a) szintagmatikus szünetet:

I I I
Построили первый завод/, потом второй/, третий .../

b) frázisszünetet:

I I
//Енисей могучий, /неистовый богатырь,/
I

не знает, куда девать свои силы//

I I
//Я знаю./ /1932 год./ //Первые строители приехали на амурс-

I
кий берег.//

5. Összefüggő szöveg többszöri meghallgatása után az írásjelek kitételét, (II. dolgozat 4. lecke 4. feladat)
6. Összefüggő szövegben a hangsúlyok és szünetek kijelölését háromszöri meghallgatás után. (I. dolgozat 13. és a II. dolgozat 10. gyakorlatai)

7. A szöveg értelmezésétől függően a mondathangsúly helyének megállapítását kérdőszó nélküli /IK—3/ eldöntendő kérdő mondatokban. (III. dolgozat, 6. lecke, 3. gyakorlat)

Az írásbeli dolgozatok jellegét és a hallgatók teljesítményét az alábbi táblázatokban közöljük.

I. dolgozat

1. sz. táblázat

A gyakorl. sorszáma	A feladat jellege	Pontszám
3.	Mondathangsúly az IK—I -ben	4
4.	Mondathangsúly az IK—I -ben	28
8.	Mondathangsúly az IK—2 -ben	3
9.	Logikai hangsúly az IK—2 -ben	9
13.	a) szünet	28
	b) szintagmatikus és mondathangsúly	28
Összesen		100

A gyakorlatok összesített eredménye

2. sz. táblázat

A gyakorlat sorszáma	Maximális pontszám	Elért pontszám	Átlag %-ban
3.	276	186	67
4.	1932	1041	54
8.	207	119	57
9.	621	412	66
13. a) b)	1932	1767	91
	1932	1393	72

Az I. dolgozat összesített eredménye

3. sz. táblázat

A csoport száma	Létszám	Maximális pontszám	Elért pontszám	Csoportátlag %-ban	Legjobb egyéni telj. %-ban	Leggyengébb egyéni telj. %-ban
1.*	10	1000	728	73	92	54
2.	12	1200	902	75	93	58
3.	9	900	562	62	75	39
4.	16	1600	1157	72	87	58
5.	9	900	651	72	83	51
6.	13	1300	902	69	80	55

*A táblázatokban közölt csoportok mindig azonos szakos hallgatókat jelentenek.

II. dolgozat

4. sz. táblázat

A gyakorlat sorszáma	A feladat jellege	Pontszám
7.	Váltakozó mondathangsúly az IK—2 -ben	8
8.	Váltakozó mondathangsúly az IK—I és az IK—2 -ben	8
10.	a) szünet	24
	b) szintagmatikus és mondat-hangsúly	24
Összesen		64

A gyakorlatok összesített eredménye

5. sz. táblázat

A gyakorlat sorszáma	Maximális pontszám	Elért pontszám	Átlag %-ban
7.	560	349	62
8.	656	391	60
10.	a)	1680	82
	b)	1680	60

A II. dolgozat összesített eredménye

6. sz. táblázat

A csoport száma	Létszám	Maximális pontszám	Elért pontszám	Csoport- átlag %-ban	Legjobb egyéni telj. %-ban	Leggyengébb egyéni telj. %-ban
1.	10	640	502	78	89	67
2.	11	704	541	77	89	42
3.	10	640	351	55	70	28
4.	16	1024	667	65	80	42
5.	11	704	523	74	87	59
6.	12	768	533	69	83	55

III. dolgozat

7. sz. táblázat

A gyakorlat sorszáma	A feladat jellege	Pontszám
4. lecke 2.	Mondathangsúly helye ИК—I és ИК—2 a -ban	4
4.	a) írásjelek kitevése b) szintagmatikus és mondathangsúly	28 30
5. lecke 1.	a) Mondathangsúly ИК—I és ИК—3 -ban b) szünetek helye	12 4
4.	Váltakozó logikai hangsúly az ИК—I és ИК—3 -ban	6
6. lecke 3.	a) Váltakozó logikai hangsúly az ИК—3 -ban b) szünetek helye	9 3
Összesen		96

A gyakorlatok összesített eredményei

8. sz. táblázat

A csoport száma	Létszám	Maximális pontszám	Elért pontszám	Átlag %-ban
4. lecke 2.	74	296	179	60
4. a) b)	74 74	2072 2220	1624 1347	78 61
5. lecke 1. a) b)	74 74	756 296	522 165	69 56
4.	74	444	324	73
6. lecke 3. a) b)	74	666 222	574 191	86 86

A III. dolgozat összesített eredménye

9. sz. táblázat

A csoport száma	Létszám	Maximális pontszám	Elért pontszám	Csoport átlag %-ban	Legjobb egyéni telj. %-ban	Leggyengébb egyéni tel. %-ban
1.	12	1152	839	73	94	45
2.	10	960	698	73	90	43
3.	11	1056	643	61	75	49
4.	15	1440	1066	74	90	38
5.	13	1248	891	71	83	49
6.	13	1248	889	71	89	55

A dolgozatok összesített eredményei

10. sz. táblázat

	A dolgozatiírók száma	Maximális pontszám	Elért pontszám	Átlag %-ban
I. dolgozat	69	6900	4902	71
II. dolgozat	70	4480	3117	70
III. dolgozat	74	7104	5026	71

A három írásbeli felmérés évfolyamátlagja: 70,57%.

Vizsgáljunk meg néhány adatot részletesebben. Az írásbeli dolgozatok elemzése azt bizonyítja, hogy az intonációs készségek közül a szünetek (szintagmatikus és frázisszünet) észlelése áll a legmagasabb szinten. A szövegekben található 4122 szünet közül 3495-öt állapítottak meg helyesen. Ez 85%-os teljesítménynek felel meg. Általános hiba, hogy a hallgatók egy része nem vette figyelembe, hogy a szintagma nemcsak akusztikus, hanem értelmi egység is. Szünetet jelöltek hibásan a következő esetekben is:

I
Тогда/слушайте
2
Неужели/никто не знает?
I
Саша/учится.
I
Его сын/кончил школу

Az írásjeleket (III. dolgozat 4. lecke 4. a) gyak.) a mondatok 78%-ában tették ki helyesen. A hibák jelentős része abból adódik, hogy pont helyett felkiáltójelet tettek ilyen mondatok után is:

I
— Желаю успеха.
I I
— Спасибо. До свидания.
I
— До свидания.

A mondat- és logikai hangsúlyt /ИК—1, ИК—2 és ИК—3 -mal intonált mondatokban) különálló, vagy részben összefüggő mondatokban 6414 lehetőség közül 4666 esetben észlelték helyesen. Ez 73%-os felismerési készségszintet jelent. Összefüggő szövegben (I. dolgozat 13. gyak.; II. dolgozat 10. gyakorlat; III. dolgozat 4. lecke 4. gyakorlat) ez az arány már rosszabb, csak 64%-os. Ez azzal magyarázható, hogy a gyorsan változó ritmusú beszédben sokkal nehezebb követni és észlelni a különböző hangsúlyok helyét. Két csoportnál összehasonlítottam az egyszintagmás kijelentő /ИК—1/, a kérdőszavas kiegészítendő /ИК—2/ és a kérdőszó nélküli eldöntendő /ИК—3/ kérdőmondatok írásbeli és szóbeli felmérés adatait.

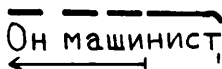
264 egyszintagmás kijelentő mondat (III. dolgozat 5. lecke 2., 3., 4. gyakorlatai) közül 213-ban helyesen húzták alá a mondathangsúlyos szót (81%). Mindössze 51 esetben (19%) tévedtek. A szóbeli felvételek akusztikus úton történt elemzése 201 esetben (76%)

mutatott ki helyes intonációt, 63 mondatban (24%) különböző intonációs hibák figyelhetők meg.

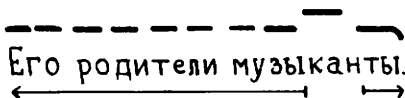
Bizonyára az érezteti hatását, hogy a két nyelvben az egyszintigmás kijelentő mondatok intonálása között az ereszkedő jelleg ellenére lényeges különbség is van. A magyarban a magassági csúcs a dallam eleje táján helyezkedik el, az oroszban pedig a tonéma általában az utolsó szó van, s ráadásul mélyebben is fekszik az előtagnál. A tonéma csak ritkán kerül a dallam elejére, vagy a közepére.

A következő típushibák figyelhetők meg:

1. A tonémát túlságosan megnyújtották 34 mondatban (13%). 1. ábra

2. A tonémát magasabb szintre emelik, mint az előtagot. Ez a mondatok 2%-ára jellemző. 2. ábra

3. A tonémát nagyobb hangerővel (nyomatékkal ejtik), s így az valamivel magasabb szintre is csúszik a mondatok 5%-ában. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy az : ИК—1 helyett ИК—2 hanglejtéssel intonáltak.

A kérdőszavas kiegészítendő kérdő mondatokban /ИК—2/ a hallgatók igen jól érzékelték a logikai hangsúly mozgását. Az I. dolgozat 9. gyakorlatának mondatai 90%-ban jelölték helyesen a logikai hangsúlyt.

A szóbeli felvételek elemzése (22 fő) azt mutatja, hogy már csak 67% intonált helyesen. A figyelemre méltó azonban az, hogy szóban a döntő többség (51%) a logikai hangsúlyt a kérdőszóra tette. Ennek az lett az eredménye, hogy a beszédjük nagymértékben elszürkült. Érdekes jelenség, hogy ezeknek a mondatoknak 27%-át éneklő hanglejtéssel fejezik be.

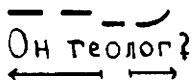
A hallgatók nagy része nincs tisztában azzal, hogy logikai hangsúly áttehető a mondat bármely szavára anélkül, hogy a válasz tartalma ettől megváltozna. Ezekben a mondatokban mindig a kérdőszó fejezi ki azt, amire választ várunk. A mondat kérdő jellegét is a kérdőszó adja.

Érdekes képet mutat a kérdőszó nélküli kérdő mondatok /ИК—3/ írásbeli és szóbeli teljesítményének összehasonlítása. Írásban (22 fő) 248 esetben (94%) helyesen jelöli a mondat hangsúlyt. Szóban viszont már csak 140 mondat (53%) dallamvonalala volt helyes, 124 esetben (47%) helytelenül intonáltak. Az írásbeli kiemelkedően jó eredménye főleg azzal magyarázható, hogy ezekben a mondatokban a kérdés kiemelésének egyetlen eszköze az intonáció. A tonémán belül a hang élesen szökik, majd hirtelen esni kezd. Ezt a nagy hangközű hanglejtést füllel is jól lehet érzékelni.

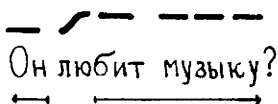
Tipikus hibák:

1. Dinamikus hangsúlyt használ melodikus hangsúly helyett 4%. Ezek ИК—3 helyett ИК—2 -vel intonáltak.

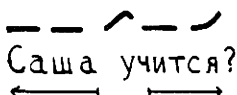
2. 68 mondatban (26%) a tonémát süllyeszti és a mondat végét felkapják. 3. ábra

3. 12 mondatban (5%) a tonémát kiemelik ugyan, de az utótagot vele egy magassági szinten futtatják tovább. 4. ábra

4. 33 mondatban (12%) a tonéma kiemelése helyes ugyan, az utótagot azonban „éneklik”. 5. ábra

Elgondolkodtató, hogy végeredményben a mondatok 38%-át éneklő hanglejtéssel intonálták. A szóbeli felvételek elektroakusztikai feldolgozása után még sokkal több intonációs eszköz objektív értékelésére lesz majd lehetőség.

A mérések segítségével részletes választ tudunk majd adni az intonációs hibák pontos okára. Ez a felmérés is azt igazolta, hogy gondolataink világos kifejezéséhez nem elég a megfelelő jelentésű szó kiválogatása, azok pontos grammatikai megszerkesztése, hanem fontos a helyes intonációs megformálás is.

JEGYZETEK

1. Ágoston-Nagy-Orosz: Mérések módszerei a pedagógiában. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 30-31. o.
2. М.М. Павлова—Г. Н. Чумдакова: Учимся говорить по-русски. Издательство. Русский язык. Москва 1975.

1. sz. melléklet

Í. dolgozat

3. Мой брат работает на Сахалине. И я буду работать на Сахалине.
Магадан находится на Дальнем Востоке. Хабаровск тоже находится на
Дальнем Востоке.

4. Моя сестра едет в Москву. Я еду в Москву.
 ... Моя сестра едет в Москву. И я еду в Москву.
 Я еду на Байкал. Мой друг едет на Байкал.
 ... Я еду на Байкал. И мой друг едет на Байкал.
 Она говорит по-русски. Он говорит по-русски.
 ... Она говорит по-русски. И он говорит по-русски.
 Дальний Восток — огромный край. Сибирь — огромный край.
 ... Дальний Восток — огромный край. И Сибирь — огромный край.
 Они были на Камчатке. Мы были на Камчатке.
 ... Они были на Камчатке. Мы тоже были на Камчатке.
 Хабаровск — большой город. Магадан — большой город.
 ... Хабаровск — большой город. Магадан тоже большой город.
 На Дальнем Востоке много больших городов. В Сибири
 много больших городов.
 ... На Дальнем Востоке много больших городов. В Сибири
 тоже много больших городов.
8. — Где вы живете? — В Москве.
 — Где вы работаете? — На заводе.
 — Где вы учитесь? — В институте.
9. — Когда вы приехали в Москву? — Где вы учитесь?
 — В прошлом году. — В институте.
 — Когда вы приехали в Москву? — Где вы учитесь?
 — В прошлом году. — В институте.
 — Когда вы приехали в Москву? — Где вы учитесь?
 — В прошлом году. — В институте.

13.

В школе
(Разговор о Комсомольске—на—Амуре)

— Ребята, /кто знает, как строился Комсомолск—на—Амуре?//

— Я знаю. //1932 год.// Первые строители приехали на а мурский
берег. //Тайга.// Не было жилья. //Первое время жили в палат-
ках.// Было трудно. //Но через год здесь уже был город.//
Построили первый завод/, потом второй/, третий . //

//— А какая промышленность развита в этом городе сейчас?//

//— Здесь развиты многие отрасли промышленности.// Ведь тут
есть лес /, золото, / руда, / рыба. // Построен металлургический
завод, / машиностроительный, / развита лесная промышлен-
ность. //

// — Почему город называется Комсомольск—на—Амуре? //

// — Город строили комсомольцы. // Они приехали сюда со
всех концов Советского Союза. // Строители были молодые. // Они
построили город / и назвали его Комсомольк—на—Амуре. //

УРОК 3

II. dolgozat

7. — Неужели вы не были в Большом театре? Ведь этот так интересно.

— Неужели вы хотите пойти в цирк? Мне кажется, это неинте-
ресно.

— Неужели мы поедем в Ленинград? Я так давно мечтал об этом.

— Неужели этот дом построили так быстро? Еще недавно здесь
ничего не было.

8. Он уже работает...

— Неужели он уже работает?

Вы не читали эту книгу...

— Неужели вы не читали эту книгу?

Она еще не сдала экзамены...

— Неужели она еще не сдала экзамены?

Он уже кончил институт.

— Неужели он уже кончил институт?

10.

О Енисее

//— Ребята!// Кто из великих русских писателей писал о Енисее?//

//— Не знаем.//

//— Неужели никто не знает?//

//— Нет, / никто.//

//— Тогда слушайте.//

//1901 год. // Антон Павлович Чехов едет на Сахалин. // Родные и знакомые беспокоятся: // а вдруг не доедет? // Ведь нужно было ехать несколько месяцев. // А путь был тяжелый. // Но Чехов поехал.//

//Енисей поразил его. // "Я не видел реки великолепнее Енисея.//. .

//Енисей могучий, / неистовый богатырь, / ... не знает, куда девать свои силы".//

/Сейчас Енисей знает, кому отдавать свои силы. // Он отдает их народу. // На Енисее будут строить целый каскад гидроэлектростанций. // Несколько уже построено. // Здесь уже растут и новые города.//

III. dolgozat

УРОК 4

2. Дмитрий Иванович ^I ... — Дмитрий Иванович! ^{2а}

Мария Петровна. ^I ... Мария Петровна! ^{2а}

4. Здравствуй, Лена здравствуй, Юра куда ты идёшь в дом
книги у Саши день рождения хочу подарить ему книгу
пойдём со мной, поможешь выбрать хорошо пойдём
здравствуйте, Анна Петровна добрый день, Таня как твои
дела спасибо, хорошо скоро начинаю работать в школе
вот и прекрасно желаю успеха спасибо до свидания
до свидания привет, Дима привет куда идёшь в инс-
титут сдаю экзамен что сдаешь физику ну, желаю ус-
пеха спасибо

Урок 5

1. — Ты студент? ³

— Он уже работает? ³

— Нет, / я еще учусь в школе. ^I

— Нет, / он еще учится. ^I

— Он тракторист? ³

— Она работает на заводе? ³

— Да, / тракторист. ^I

— Нет, / в институте. ^I

2. Он тракторист. ^I ... — Он тракторист? ³

Саша учится. ^I ... — Саша учится? ³

Тамара работает на заводе. ^I ... — Тамара работает на заводе? ³

Его сын кончил школу. ^I ... — Его сын кончил школу? ³

Вера поступила в институт. ^I ... Вера поступила в институт? ³

3. Его друг машинист. ^I ... — Его друг машинист? ³

Её брат тракторист. ... — Её брат тракторист?

Их мать геолог. ... — Их мать геолог?

Его родители музыканты. ... — Его родители музыканты?

4. Лена любит музыку. ... — Лена любит музыку?

Твой друг говорит по-русски. ... — Твой друг говорит по-русски?

Её подруга учится. ... — Её подруга учится?

УРОК 6

3. — У вас есть билеты на концерт?

— Да, / есть./

— У вас есть билеты на концерт?

— Нет, /— у моего друга/

— У вас есть билеты на концерт?

— Нет, / на балет./

Измерение интонационных навыков

Жигмонд Петэ

Автор статьи поставил цель — измерить и описать интонационные навыки студентов первого курса отделения русского языка и литературы. Из основных компонентов интонации русского языка рассматриваются следующие: место логического, синтагматического и фразового ударения, движение основного тона и интенсивности в пределах фразы и место паузы.

Для анализа были привлечены записи на магнитофон и письменные работы студентов. В статье описаны данные письменных работ, которые дополнены данными анализа магнитофонных записей. Анализ магнитофонных записей будет осуществлён при помощи электроакустической машины „Мингограф“ в фонетической лаборатории Института языкознания Академии Наук Венгрии.

Рассмотренные типы интонации представляют наибольшую трудность для венгров. Автор при анализе типичных ошибок в русской речи венгров указывает и на влияние языковой интерференции.